

MÁRKI SÁNDOR KOLOZSVÁRI ÉVEI

Márki Sándor naplói II. 1893–1903.

Szerkesztette és sajtó alá rendezte Erdész Ádám

■ Márki Sándor a Monarchia-korabeli Magyarország ismert és elismert történésének számított. Szaktudományos munkái (Dósa Györgyről, II. Rákóczi Ferencről szóló monográfiái, az 1848-as forradalom története, Arad vármegye és város története stb.), több kiadást megért tankönyvei és tudomány-népszerűsítő publicisztikai, illetve egyetemi tanári tevékenysége mellett aktív társadalmi életet élt. Közéleti szerepvállalása révén, melynek gerincét a tudományos, kulturális és közművelődéshez kapcsolódó ügyek alkották, a századfordulós Kolozsvár egyik legkiemelkedőbb alakja volt.

Márki Sándor 1853-ban született Kétegyházán, ahol édesapja, ifj. Márki János (1848-ig *Márkly*) az Almásy-uradalom gazdatisztje volt. A család 1855-től Sarkadon élt, ahol az édesapa szintén az Almásy család birtokán számtartói feladatokat látott el. Márki Sándor Sarkadon kezdte és Nagyváradon végezte az elemi iskolát, a gimnáziumot előbb a nagyváradi premontreieknél járta, majd tanulmányainak Pozsonyban történő folytatására kényszerült, a gimnáziumot pedig a pesti kegyesrendiekénél fejezte be.¹ Márki még nagyváradi gimnazistaként kezdett el publikálni: negyedévesen, 1868-ban jelent meg első komolyabb hangvételi írása, több részletben, *Bihar megve rövid története* címmel a Sipos Árpád által szerkesztett *Nagyváradi Lapokban*.² Jóval kevésbé komoly hangot ütött meg a Jókai Mór által szerkesztett *Az Űstökös* című élclapban, melybe Marquis Jean d'Or álneven írt. Az előbb említett „pozsonyi kényszer” oka az akkor ötödikes gimnazista Márki kicsapása volt: „1869. máj. 12. a különben példás magaviseletű jeles tanuló consiliumt befejezte, mivel a Repékény [Repkény] cz. ifjúsági lapban élesen bírálta az iskolai törvényeket.”³ Az

eminens diák többek között azt kritizálta humoros hangvételi szövegében, hogy az iskola új szabályzata a színházlátogatást igazgatói engedélyhez kötötte. Márki 1872-ben nyert felvételt a pesti egyetem bölcsészkarára, ahol történelmet és földrajzot hallgatott.⁴ 1873-ban, másodévesen kezdett el viszonylagos rendszerességgel naplót vezetni.

A *Márki Sándor naplói* című sorozat köteteit szerkesztő és sajtó alá rendező Erdész Ádám több, a naplók kiadását megelőző tanulmányban is foglalkozott Márki Sándorral, a Márki családdal, illetve a kolozsvári egyetemmel.⁵ A teljes terjedelmében több mint fél évszázadot felölelő naplófolyam I. kötete – mely 2015-ben jelent meg, és elnyerte Az év levéltári forráskiadványa 2015 díjat – az 1873 és 1892 közötti időszak bejegyzéseit tartalmazza: a csaknem két évtizedet felölelő naplóból a pesti egyetemen töltött diákévek, illetve a gimnáziumi tanári pálya (1876-tól Aradon, 1885-től Budapesten), valamint az első, Kolozsváron töltött fél év eseményei bontakoznak ki.⁶ A 2018-ban megjelent II. kötet az 1893 és 1903 között kelt bejegyzéseket adja közre, tehát Márki első, a kolozsvári egyetem professzoraként eltöltött évtizedére terjed ki. A naplófolyam II. kötetének forrásértéke az általában napi rendszerességgel (vagy néhány hetes kihagyások után terjedelmesebb összefoglalók formájában) született bejegyzésekből kirajzolódó, századfordulós Kolozsvár képében rejlik. Nyomon követhető az ekkor még mindössze két évtizede létrejött egyetem fejlődése, a különféle statisztikákból, határozatokból, évkönyvekből stb. kimaradó személyes és szakmai kapcsolatok alakulása, így a történettudomány számára fontos historiográfiai forrást jelentő szöveg révén betekintést nyerhetünk a „kulisszák mögé” is.

A különféle közéleti eseményeket – bálok, estek, egyetek és egyesületek működése stb. – is többé-kevésbé részletgazdagon mutatja be a napló, így a hely- és általános társadalomtörténeti kutatások számára is fontos forrást nyújt. Egy „páratlanul színes világ” – ahogyan a szerkesztő a forráskiadványt kísérő tanulmányában fogalmaz – elevenedik meg a kötet lapjain.

Bár a napló II. kötete az első, Kolozsváron töltött évtizedet öleli fel, Márki komplex kapcsolathálója révén nemcsak helyi relevanciájú adatokkal, eseményekkel, személyekkel találkozhatunk. Következzék néhány példa. Finály Henrik (1825, Óbuda – 1898, Kolozsvár) többek között az Erdélyi Múzeum-Egylet titkára, illetve az intézmény Érem- és Régiségtárának őre volt, a kolozsvári Kereskedelmi és Iparkamara elnöke, majd 1872-től a kolozsvári egyetem tanára, később pedig rektora. Márki 1898. február 13-án kelt bejegyzésében az aznap elhunyt Finályról így emlékezik meg: „Ma délben is kedvelt folyóiratának, a Revue des deux Mondesnak legújabb füzetét olvasgatta, mikor egyszerre kiejtette kezéből, karjai lehanyatlottak s egy halk jajszóval meghalt. Brassait gyorsan követte a másik jeles polihisztor – talán az utolsó.” Márki egy évvel később, február 3-án jegyezte fel Finály akadémiai (MTA) emlékbeszédének befejezését: „...elnyúlt 91 írott oldalra, de a felolvasandó rész 20 lap”. A nekrológ mai napig az egyik legértékesebb forrás Finályval kapcsolatban. Bár jóindulatú túlzásnak tűnhet, hogy Márki polihisztornak nevezte Finályt, sokszínű és sokrétű tudományos tevékenységet folytatott, mely kiterjedt a nyelvészetre, irodalomra, gazdaságtanra, középkorkutatásra és régészetre.⁷

Karácsonyi János (1858, Gyula – 1929, Nagyvárad) történésszel és váradi nagypréposttal kapcsolatban 1900. július 3-án Márki feljegyezte, hogy Kolozsvárra érkezett a Bánffy és Wesselényi családok, illetve a kolozsmonostori konvent levéltárának kutatása céljából. Karácsonyi tehát még a világháborúk és a levéltárak 1950-es évekbeli államosítása előtt tanulmányozhatta a rendkívül értékes forrásokat. Márki szokásos humorával írja Karácsonyiról, hogy „János most sem vetkezte le szögletenesséit; olyan nehézkes beszé-

lő modorral szinte csodálatos, hogyan lehetett tanár és pap”.

A napló kiváló forrást jelent a kolozsvári Mátyás-szoborcsoport felállításának történetével kapcsolatban is. Az 1902. május 22-i bejegyzésből kiderül, hogy Márki tagja volt a szoborbizottságnak, illetve annak a héttagú küldöttségnek, mely Ferenc Józsefet személyesen hívta meg a szobor átadásának ünnepélyére. Néhány nappal korábbi (május 14.) bejegyzésben így fogalmaz: „Ma meg a Mátyás-szoborbizottságban folytak a cselészövények és szapulták Pákeyt,⁸ ki későn kapván a meghívót, jelen sem volt. Én megmondtam a magamét, kifejeztem az eljárásom való megbotránkozásomat – s mentem – előadni az egyetemen. A katedra az egyetlen oázis ebben a sivatagban.” A május 26-i bejegyzés alapján a szoborbizottságon belüli konfliktusok enyhültek, így Pákei „végre mégiscsak kap pénzt a [talapzatot kivitelező – kiegészítés tőlem] vállalkozó kifizetésére”.

A rendkívül komplex, szerteágazó kapcsolatháló gyakran csak felsejlik a naplóbejegyzésekből, ennek részletes megvilágítása nélkül. Az 1903. augusztus 14-én, Aradon kelt bejegyzés a következő mondatokkal indul: „Ma temettük Dömötör Laci Aradra lehozott holttestét, pár perccel előbb pedig Rozsnyai Mátyás özvegét, kivel valaha annyit évődött.” A Laciként említett ényi Dömötör László (1850, Kunszentmiklós – 1903, Arad) az aradi főreáliskola tanára volt 1880-tól haláláig, az Kölcsey Egyesület évkönyveinek szerkesztője, illetve az intézmény régészeti gyűjteményének kezelője. Lelkes néprajzi gyűjtőként egy néprajzi múzeum megalapításán dolgozott Aradon, terve azonban sosem valósult meg.⁹ A bejegyzésben említett özvegypiriti Burián Teréz (1836–1903), akinek férje, marosjáromi Rozsnyai Mátyás (1832–1895) Arad városának egyik legelismertebb gyógyszerésze volt. Rozsnyai Mátyás fiai, József (?–1920) és Kálmán (1870–1918) folytatták apjuk hivatását, és vezették a gyógyszerészetet. A testvérpár alig pár hónappal édesanyjuk halála előtt bízta meg Steiner Józsefet az egykori Szabadság tér és Eötvös utca (ma str. Nicolae Bălcescu 1.) sarkán álló gyógyszerészeti épületének átalakításával. Arad szecessziós építészetének egyik kiemelkedő példája mai napig áll, homlokzatdíszí-

tésének egy részét azonban a későbbi átalakítások során elveszítette.¹⁰

Bensőségesebb hangulatú, Márki magánéletével kapcsolatos bejegyzések is szerepelnek a naplóban. Családjáról részletesen és gyakran ír, örömforrásként tekintve feleségére és lányára, majd később unokájára, akinek születéséről a következőt jegyzi fel 1903. október 13-án, Aradon: „Este 9-kor már öleltük, csókoltuk a mi édes lányunkat és a síró-rívó kisbabát, a mi édes kis unokánkat. [...] A babát vagy kétszer is én csicsiskáltam el – s ezt a sikert a nagyapától a boldog apa sem irigyelte.”

A forráskiadvány valószínűleg egyetlen hiányossága, hogy a hely- és névmutatók a sorozat utolsó kötetébe kerülnek majd, a keresés így egyelőre a két megjelent kötet esetében körülményes.

Záró gondolatként térjünk vissza Márki Nagyváradon töltött éveire, pontosabban gimnáziumi eltanácsolására. Márki kolozsvári professzorként is gyakran mesélte kicsapásának történetét, ekkor már humorosan, bár nővére feljegy-

zései alapján kamaszként sem mutatott megbánást, hanem „visszafogott büszkeséget”. Az 1894. május 12-én kelt naplóbejegyzésében így emlékezik meg az eseményről: „Váradról való kicsapatásom 25. évfordulója! Jubileum!” Negyedszázaddal később, 1919. május 12-én, amikor a román hatóságok lefoglalták a Ferenc József Tudományegyetemet, Márki a következőt jegyezte fel naplójába: „Éppen ma ötven éve, hogy a váradi gimnáziumból »az iskolai törvények nyilvános megvetéséért« kicsaptak s a félszázados jubileum napján kicsaptak az egyetemről is.”¹¹ A keserűen ironikus hangvételű idézet és a köré fonódó történet, illetve történetek azonban a *Márki Sándor naplói* sorozat folytatását vetítik előre, a következő kötetek ugyanis az 1903 és 1925 (ekkor hunyt el Márki) között kelt naplóbejegyzéseket foglalják majd magukba, valamint a Márki által az impériumváltás forrásanyagának szánt, *Metamorphosis Transsylvaniae* címet viselő terjedelmes, kéziratot szöveget.

Földi Imelga

■ JEGYZETEK

1. Paksa Rudolf: *Márki Sándor*. Korunk 2011. május. 60–65. (61.); Erdész Ádám: *Katedra, társadalom, magánélet – Márki Sándor kolozsvári mindennapjai*. Acta Universitatis Szegediensis. Acta Juridica et Politica. 2013. LXXV. 185–197. 186.
2. Erdész Ádám: *A vihart kavaráó történészpallanta*. 2016. http://mnl.gov.hu/mnl/beml/i_vihart_kavaro_torteneszpallanta [2019. január 10.]; Erdész Ádám: *A kicsapott eminens*. 2016. http://mnl.gov.hu/mnl/beml/ii_a_kicsapott_eminens. [2019. január 10.]
3. Szinyei József: *Magyar írók élete és munkái*. 1891. <https://www.arcanum.hu/en/online-kiadvanyok/Lexikonok-magyar-irok-elete-es-munkai-szinyei-jozsef-7891B/m-96B16/marki-sandor-97EC6/> [2019. január 10.]
4. Erdész Ádám: *Katedra, társadalom, magánélet – Márki Sándor kolozsvári mindennapjai*. 186.
5. *A kolozsvári felekezeti közti egyetem 1920–1921*. Történelmi Szemle 1998. 3–4. sz.
6. *Út a középosztályba: a Márki család felemelkedése*. Turul 2013. 3. füzet. 81–88.
7. Héjja Julianna Erika – Erdész Ádám (szerk.): *Kisvárosi polgárok. Források 1866–1919*. Forráskiadványok a Békés Megyei Levéltárból 27. 2010.
8. Az első kötet recenzióját lásd Vekov Károly: *Egy személyes vonatkozásokon messze túlmutató naplóról*. Erdélyi Múzeum. 2016. 1. füzet. 144–147.
9. David Petruț: *Henrik Finály and Roman Dacia. The contributions of a 19th century Hungarian polymath to the development of Roman provincial archaeology in Transylvania*. Acta Classica Universitatis Scientiarum Debreceniensis. 2017. LIII. 43–62.
10. Pákei Lajos (1853, Kolozsvár – 1921, Kolozsvár), a dualizmus kori Kolozsvár egyik legfontosabb építésztervezte a Mátyás-szoborcsoport talapzatát.
11. *Ényi Dömötör László nekrológiája*. A Magyar Nemzeti Múzeum Néprajzi Osztályának Értesítője 1903. 7. sz. 232.
12. Földi Imelga: *Betekintés Arad város századfordulós építészetébe. Tabakovits Emil, Steiner József, Szántay Lajos és rétháti Kövér Lajos munkássága, 1899–1909*. In: Brunner A. – Mészáros M. – Veress D. (szerk.): *Szecesszió az Alföldön. Dolgozatok a régió művészet- és várostörténetéről*. 2017. 72–99. (86.)
13. Erdész Ádám: *A kicsapott eminens*. 2016.